

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Was Scheherazade een inspiratiebron voor Freud?

Bespreking van

Gohar Homayounpour (2012). *Doing psychoanalysis in Tehran*. Cambridge MA: The MIT Press. ISBN 978 0 262 01792 3, 145 pp., \$ 19,95

CHRISTINE FRANCKX

Doing psychoanalysis in Tehran, een klein, mooi uitgegeven boekje, is sprankelend fris en verrassend, maar tegelijk op en top analytisch en diepzinnig. Het betreft het relaas van een jonge Iraanse psychologe, die na een verblijf van twintig jaar in de Verenigde Staten en Canada weerkeert naar haar 'moederland' en zich in Teheran vestigt als psychoanalytica.

Het boek leest als een droomrelaas waarin verleden en heden in elkaar vloeien. Voor westerlingen is de tijd zoals water, steeds in beweging, het volgt een stroom, het vloeit ergens naartoe; voor een oosterling valt water in een grote poel, er is geen onderscheid tussen heden en verleden, er is geen beweging. Met het schrijven van dit boek beantwoordt de auteur de prangende vraag, door westerse collega's gesteld, 'of men in een islamitische republiek wel psychoanalyse kan bedrijven'. Immers, zoals een collega opmerkte, 'in Iran associeert men niet'. Het werkje is een duidelijk manifest pro psychoanalyse: 'In Iran doen we niet anders dan vrij associëren, het is een manier van zijn', stelt de schrijfster, en de Iraanse regisseur Abbas Kiarostami beaamt dit in zijn voorwoord.

Gohar verhaalt haar vertwijfeling, verscheurdheid, 'vreemdheid' en nostalgie naar een 'moederland', tegen de achtergrond van het analytisch werk met een analysant, aangevat kort na terugkeer in Iran. Ze toont zich hierin sterk in het werken met tegenoverdracht en laat zich verstrikken in

de zoektocht van haar analysant, die worstelt met narcistische thema's horend bij het onderzoeken van de eigen identiteit. Daarnaast zijn zij beiden verbonden door gewetensconflicten rond goed en kwaad, zo op de spits gedreven in de huidige islamitische vorm van een eeuwenoude, vrijdenkende en poëtische samenleving. Het eigen proces van 'thuiskomen' loopt hiermee hand in hand.

De vorm van dit boek is de analytische sessie, waarin beide protagonisten, analyticus en analysant 'de moed hebben het eigen onbewuste te ontmoeten, oog in oog te komen met de vreemde in zichzelf, en leren omgaan met de angst van het ongekende'. Voor westerlingen met een fascinatie voor oriëntalistisch exotisme is dit werk ontnuchterend en ontgoochelend: achter de sluier van de Iraanse schuilt een gepassioneerde vrouw, op zoek naar liefde, vrouwelijkheid, naar genot. Hier is geen sprake van de taboes (een westerse projectie?) die men soms veronderstelt in een van de meest gesloten en repressieve landen ter wereld. Achter de chador van de traditionele, voor ons gevoel onderdrukte, Arabische vrouw schuilt de sensuele Scheherazade uit de westerse dromen, die door de schrijfster tot leven wordt gebracht (Movahedi & Homayounpour 2012). Homayounpour verweeft de belevenissen van haar vrouwelijke analysanten met haar eigen persoonlijke geschiedenis, de geneenheid voor haar vader, voor haar analyticus, voor supervisoren *overseas* en de herinneringen aan het geliefde Teheran van haar kindertijd. Een ontroerende passage in het boek verhaalt op een fijngevoelige manier hoe ze zich met deze thuisstad opnieuw verbindt, wanneer ze enkele maanden na haar terugkeer en diep ontgoocheld het vliegtuig neemt naar Boston: ze stijgt 's nachts op en wordt overweldigd door een nostalgisch gevoel voor het land waar ze twintig jaar hevig naar verlangd had, doch dat ze niet verloren had gewaand — bij het ditmaal zien verdwijnen van de stadslichten en de bergen onder haar komen de jeugderinneringen in alle kleur en emotie terug.

Het is een mooi voorbeeld van *après-coup*, waarbij de herinneringen slechts later het gepaste affect terugvinden en betekenis thuiskomt.

Homayounpour nam haar smaak voor westerse schrijvers mee naar huis: Milan Kundera is een favoriete auteur (haar vader vertaalde dan ook dit werk in Farsi), doch ook Camus, Proust, Romain Gary, Seneca en Homerus worden geciteerd en besproken tegen het licht van Iraanse traditionele literatuur (Ferdosi) en poëzie (Farokhzad). In de westerse Oedipusmythe wordt de vader door zijn zoon gedood, in de Iraanse mythologie wordt eerder een zoon gedood door de vader. Ze laat zien hoe haar volk steeds gehoorzaamheid tegenover één leider betoonde: democratie is een westers principe, vreemd voor de Iraniër, in het diepste van zijn ziel.

Ook psychoanalytische auteurs (Akhtar, Lacan, Kristeva, Bolognini) worden ingebracht, doch het meest beklijft de innerlijke reis die de schrijfster maakte als immigrante in haar vroegere vaderland, hoe ze de eigen cultuur bezoekt als vreemde, ontheemde, en geleidelijk aan dit bevreemde in zichzelf weet te bewonen. Wanneer een analysante beschrijft hoe ze zich met een groepje in zwarte chadors gehulde landgenotes mengt en een conversatie poogt te voeren, doch wordt teruggefloten door de oudste vrouw met de woorden 'U spreekt misschien beter Farsi dan wijzelf, doch wij spreken niet dezelfde taal, wij verstaan elkaar niet', voelt Homayounpour pijnlijk hoezeer ze een vreemde voor zichzelf is geworden, en ook hoe er in de overdracht-tegenoverdracht met haar analysant een grote kloof bestaat. Het hart van de oosterling en het verstand van de westerling spreken niet dezelfde taal, want wanneer deze analysant haar op het einde van de sessie een meiklokje overhandigt is de analytica volledig uit het veld geslagen: dit zou ze minstens geïnterpreteerd moeten hebben en misschien had ze het zelfs niet moeten aannemen, maar ze wordt zo volledig overweldigd door de geur en de emotionele

herinnering aan de Iraanse lenteprijs dat ze zich geen analytica meer voelt, doch een landgenote.

Hoewel dit werk zeker een idealisatie van Iran uitademt en een hardnekkig en wat geforceerd weerwoord wil bieden aan stereotiepe westerse kritiek op het islamitische regime waarvan men veronderstelt dat er geen écht psychoanalytisch werken kan plaatshebben (de schrijfster weerlegt dit steeds), is het lezen ervan toch zeker aan te raden vanwege de poëzie en de vrije associatieve draad in het hele boek. Het lijkt werkelijk slechts om één sessie te gaan, soms weet je niet precies waar je je bevindt: het Iran van weleer, het Westen van de emigratiejaren, het Teheran van terugkeer, of het Iran van de patiënten. Eén ding is overtuigend: narrativiteit en vrije associatie zijn wel degelijk inherent aan de Iraanse ziel, maar of hun oedipuscomplex er zo uitziet als het onze, dat is nog maar de vraag. Bolognini's commentaar op dit boek vat het samen: 'Psychoanalyse is het vehikel van dit verhaal, doch nieuwsgierigheid, cultuur, pijn en authenticiteit zijn de ware protagonisten.'

Literatuur

MOVAHEDI, S. & HOMAYOUNPOUR, G. (2012). The couch and the chador. *International Journal of Psychoanalysis*, 93, 1357-1375.